

el-Mizanda Muhkem, Müteşabih ve Tevil

<"xml encoding="UTF-8?">

el-Mizanda Muhkem, Müteşabih ve Tevil

7- Sana kitabı indiren O'dur. Ondan bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihtir. Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar. Oysa onun tevilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşenler ise: "Biz ona inandık, tümü Rabbimizin katındandır" derler. Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp-düşünmez.

8- Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi kaydırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz sen, en çok bağış yapansın.

9- Rabbimiz, sen mutlaka insanları kendisinde asla şüphe bulunmayan bir günde toplayacaksın. Doğrusu Allah, vadinden dönmez.

Muhkem, Müteşabih ve Tevil Kavramlarının Ayrıntılı Açıklaması

Buraya kadar, Muhkem, müteşabih ve tevil kavramlarıyla ilgili olarak yaptığımız açıklamalar, yüce Allah'ın kelamı üzerinde derin düşünceden çıkan sonuçlar ve Ehl-i Beyt İmamlarından (a.s) gelen rivayetlerden anlaşılan hususlardır. Biz bu rivayetlere ayetle ilgili rivayetleri ele aldığımız bölümde yer vereceğiz.

Ancak müfessirler bu hususta ihtilafa düşmüşlerdir. İhtilaf yayılmış ve aralarında sapma eğilimi büyük bir ivme kazanmıştır. Aslında bu ihtilafların geçmişi, İslam'ın ilk dönemlerine, sahabe ve tabiin kuşağına mensup tefsir bilginlerine kadar dayanıyor. Bize aktarılanlar arasında yukarıda sunduğumuz açıklamaya tamamen uymaları şöyle dursun, buna yakın açıklamalara bile pek az rastlanır.

Bu geniş çaptaki ihtilafın sebebi, muhkem ve müteşabih konuları ile tevil kavramının anlamı üzerine yapılan araştırmaların birbirlerine karıştırılarak gerçekleştirilmesidir. Bu da şaşırtıcı bir karışıklığa neden olmuştur. Mesele bu yüzden girift hale gelmiş, araştırmanın niteliği bambaşka bir boyut kazanmış ve bundan çıkan sonuç da aynı oranda karmaşık olarak belirginlik kazanmıştır. Bu konularla ilgili ayrıntılı açıklamaları, elimizden geldiğince denilenlerin hangi konuya ilişkin olduklarını belirleyerek nelerin söylendiğini, bu konuda nelerin tercih edildiğini ve hangisinin gerçeği yansıttıklarını birkaç bölümde açıklayacağız.

1- Muhkem ve Müteşabih

"İhkam" ve "teşabüh" sözcük anlamları bilinen kelimelerdir. Yüce Allah kitabını bu kavramların ikisi ile de nitelemiştir: "Ayetleri muhkem kılınmış bir kitaptır." (Hûd, 1) "Allah... müteşabih, ikişerli bir kitap halinde indirdi." (Zümer, 23) Kitabın tamamı için kullanılan bu iki nitelikten ancak kitabın içerdiği nazım ve açıklama türünün sağlamlığı (muhkem oluşu) ve ayetlerin sağlam nazım ve açıklamanın en doruk noktasına varma bakımından birbirlerine benzeşmesi (müteşa-bih oluşu) kastedilmiştir.

"Sana kitabı indiren O'dur. Ondan bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihtir..." ayetinde, tamamı muhkem olarak nitelendirilen kitabın ayetlerinin muhkem ve müteşabih olmak üzere iki kategoriye ayrıldıklarına işaret edilmektedir. Buradan anlıyoruz ki, bu ayette işaret edilen muhkemlik ve müteşabihlik kitabın tamamının niteliği olarak işaret edilen muhkemlik ve müteşabihlikten farklıdır. Bundan dolayı, ayetleri incelemek suretiyle bu iki kavramın anlamını belirlemek, nesnel karşılığını tespit etmek gerekiyor. Bu konuyla ilgili olarak ondan fazla görüş ileri sürülmüştür.

1-Muhkemlerden maksat, En'âm suresinde yer alan üç ayettir: "De ki: "Gelin size Rabbimizin neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiç bir şeyi ortak koşmayın..." (En'âm, 151-152-153)Müteşabihler-den maksat ise, Yahudilerin anlayamadığı ve başka şeylerle karıştırdığı hususlardır. Bunlar da bazı surelerin başlarında yer alan "Elif, lâm, mîm" "Elif, lâm, ra" ve "Ha, mîm"gibi mukattaa (birbirinden kopuk) harflerdir. Yahudiler bunları harflere rakamlar verilmek suretiyle yapılan hesapları esas alarak tevil etmişler ve bundan hareketle bu ümmetin ömrünün ne kadar olduğunu tespit etmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla bu hususta yanıldılar. Bu görüş sahabeden İbn-i Abbas'a nispet edilmiştir.

Bu yoruma ilişkin değerlendirmemiz şudur: Bu görüş kanıtsız olarak ileri sürülmüştür. Şayet doğruluğu teslim edilse, bu sefer, muhkem ve müteşabih ayetlerin sırf bunların ikisine tahsis edilmesinin herhangi bir kanıtı yoktur. Ayrıca bunun kabul edilmesi, ne muhkem, ne de müteşabih olan bir üçüncü ayetler kategorisinin varlığını gerektirmektedir. Ayetin zahiri ise, böyle bir ihtimale yer bırakmayacak kadar kesindir.

Ancak bu görüşün İbn-i Abbas'a nispet edilmesi gerçeği yansıtmamaktadır. Ondan yapılan nakil onun söz konusu üç ayeti muhkem saydığı şeklindedir. Muhkem ayetler, sadece bu üç ayetten ibarettir, şeklinde değil.

ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde Said b. Mansur, İbn-i Ebu Hatem, sahih diye nitelendirerek Hakim ve İbn-i Mürdeveyh'in Abdullah b. Kays kanalıyla aktardıklarına göre, o İbn-i Abbas'ın "Ondan bir kısım ayetler muhkemdir."ayetiyle ilgili olarak: En'âm suresinin "De ki: Geliniz..." diye başlayan ayet ile ondan sonraki iki ayetten oluşan son üç ayet muhkemdir." dediğini duymuştur.

Yine aynı eserde ondan nakledilen şu rivayet de bu değerlendirmeyi desteklemektedir. Rivayete göre, İbn-i Abbas, muhkem ayetler ile ilgili olarak: "De ki: Geliniz..." diye başlayan ayet ve sonrasındaki iki ayet bu muhkem ayetlerdendir. "Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemenize hükmetti" diye başlayan ayet ile ondan sonra gelen iki ayet de bu muhkem ayetlerdendir" demiştir. Her iki rivayet de onun bu ayetleri muhkem ayetlere örnek olarak zikretmesini, sadece bu ayetler muhkemdir, demek istemediğini desteklemektedir.

2- Bu görüş yukarıdaki görüşün tam tersidir. Buna göre, muhkem ayetlerden maksat, bazı surelerin başlarında yer alan mukattaa yâni birbirinden kopuk harfler, müteşabih ayetlerden maksat ise, geriye kalan diğer tüm ayetlerdir. Ebu Fahite'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Onlar kitabın anasıdır." ifadesi ile surelerin giriş kısımları kastedilmiştir. Kur'an bunlardan çıkarılmıştır. Örneğin: "Elif lâm mîm. Bu kitap..." ifadesinden Bakara suresi, "Elif lâm, mîm. Allah'tır ki, O'ndan başka ilah yoktur. Diridir. Kayyumdur (yaratıklarını koruyup yöneticidir)" ifadesinden Âl-i İmrân suresi çıkmıştır."

Yine: "Onlar kitabın anasıdır." ifadesi ile ilgili olarak Said b. Cübeyr'in şöyle dediği rivayet edilir: "Onlar kitabın aslını oluşturur. Çünkü bunlar bütün kitaplarda yazılıdır." Bu rivayetler, her ikisinin de surelerin başlangıcında yer alan harflerle bu harflerin lafızlarının kastedildiği görüşünü savunduklarını gösteriyor. Buna göre, demek istenen şudur: "Sizin üzerinize indirilen kitap, şu birbirinden kopuk harflerden meydana gelmektedir. Kelimeler ve cümleler bu harflerden oluşur." Nitekim, bazı surelerin başlarında yer alan birbirinden kopuk harflerle ilgili olarak böyle bir görüş vardır.

Bu yorumla ilgili olarak şunu diyoruz: Bu görüş, kesinlikle kanıtı olmayan bir değerlendirmeye yâni bazı surelerin başlarında yer alan birbirinden kopuk harflerin denilen şekilde yorumlanmasına dayanmanın yanı sıra, bizzat ayetin kendisi ile bağdaşmamaktadır. Çünkü, böyle bir şeyin kabul edilmesi ile birlikte, kimi surelerin giriş kısmında yer alan birbirinden kopuk harflerin dışındaki tüm Kur'an ayetleri müteşabih kategorisine girmiş olur. Oysa yüce Allah müteşabih ayetlere uymayı yermiş ve bu davranışı kalplerin kayması olarak nitelendirmiştir. Öte yandan Kur'an'a uymayı da övmüştür, daha doğrusu yükümlülüklerin en zorunlusu olarak nitelemiştir. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "Onunla birlikte indirilen nuru izleyenler..." (Araf, 157) Bunun gibi daha bir çok ayet örnek gösterilebilir.

3-Müteşabih mücmel olarak isimlendirilen ayetler, muhkem de mübeyyen olarak isimlendirilen açık ve anlaşılır ayetlerdir.

Bu yorumla ilgili olarak şunu diyoruz: Bu ayette muhkem ve müteşabih ayetlerle ilgili olarak işaret edilen nitelikler, mücmel ve mübeyyen kavramlarıyla örtüşmemektedir. Bunu şöyle

açıklayabiliriz: Bir lafzın mücmel olması, anlamının bazı yönlerinin, diğer bazı yönlerine karışmış olması, içinde kaybolması, kastedilen yönün diğerlerinden ayırılmaz halde olmasıdır. Bu durum muhatabın veya dinleyicinin, kastedilen yönün belirlenmesi noktasında şaşkınlık içine girmesine neden olur. İnsanların geleneğinde, bir mesajın verilmesi, bir anlamın aktarımı noktasında bu tür lafızlara uyulmaması esastır. Bunun için daha açık ve aynı zamanda mücmel olan lafzı da açıklayıcı özellikte olan diğer bir lafzın kullanımı tercih edilir. Böylece, biraz önceki mücmel lafız da açıklanmış olur. Bundan sonra buna uyulmasının bir sakıncası da yoktur. Mücmel ifadenin, açıklayıcısı konumundaki bir diğer ifade karşısındaki durumu bundan ibarettir.

Eğer muhkem ve müteşabih bizzat mücmel ve mübeyyen demekseler, şayet müteşabih-ler muhkemlere döndürülerek açıklanırsa bu durumda tabi olunan, müteşabih ayetler olmuş olur, muhkem ayetler değil. [Nitekim mücmel ve mübeyyen konusunda, maksat belirlendikten sonra uyulan mücmeldir, mübeyyen değil] Böyle bir tabi olmayı ise, konuşma ve anlaşma olgularının doğası kaldırmaz. Dilcilerin geleneğinde bunun bir örneğine rastlanmaz. Bu noktada kalplerinde kayma olanlarla, ilimde derinleşenler arasında bir fark yoktur. Ve yine müteşabihe uymak yerilmez ve kalplerin kaymasını gerektiren bir durum olmazdı.

4-Müteşabihlerden maksat, mensuh (hükümleri yürürlükten kaldırılmış) ayetlerdir. Çünkü hükümleri yürürlükten kaldırılmış mensuh ayetlere inanılır; ancak onlarla amel edilmez. Muhhemlerden maksat da, nasih (kendilerinden önce inen ayetlerin içerdikleri hükümleri yürürlükten kaldıran hükümler içeren) ayetlerdir. Bunlara hem inanılır, hem de direktifleri doğrultusunda amel edilir. Bu görüş, İbn-i Abbas, İbn-i Mesud ve bazı sahabelere nispet edilmiştir. Bu nedenle İbn-i Abbas Kur'an'ın tevilini bildiğini sanırdı.

Bu görüşün doğru olduğu kabul edilse bile, müteşabih kavramının sırf mensuh ayetleri içerdiğine ilişkin somut bir kanıt bulmak mümkün değildir. Çünkü yüce Allah'ın müteşabihlere tabi olmanın niteliklerinden biri olarak sözünü ettiği fitne çıkarmayı ve tevil etmeyi amaçlama durumu mensuh olmayan bir çok ayet için de geçerlidir. Allah'ın sıfatları ve fiilleri ile ilgili ayetleri buna örnek gösterebiliriz. Bir kere bu görüşü benimsemek, muhkem ile müteşabih arasında bir aracının varlığını kabul etmeyi gerektirmektedir. [Örneğin Allah'ın sıfatları ve fiilleri ile ilgili ayetler, ne nasih ve ne de mensuhturlar]

İbn-i Abbas'tan aktarılan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla, onun muhkem ve müteşabih ile ilgili görüşü, nasih ve mensuh sınırlarını aşan genelliktir. Öyle anlaşıyor ki, o bu ikisini sırf örnek olsun diye zikretmiştir. Örneğin ed-Dürr-ül Mensûr adlı tefsirde şöyle deniyor: İbn-i Cerir, İbn-i Munzir ve İbn-i Ebu Hatem, Ali kanalıyla İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet ederler: Muhkemlerden maksat, Kur'an'ın nasihi, helali, haramı, hadleri, farzları ve inanılması gereken hükümleridir. Müteşabihlerden maksat, Kur'an'ın mensuhu, mukaddemi (öne alınmış),

muahharı (ertelenmiŖi), örnekleri, yeminleri ve inanılan ancak amel edilmeyen ifadeleridir."

5-Muhkemden maksat kanıtı açık ve parlak olan ifadelerdir. Allah'ın birliği, kudreti ve hikmeti ile ilgili kanıtlar gibi. MüteŖabihden maksat ise, anlaŖılması için düşünmeye ve tefekkür etmeye ihtiyaç duyulan ifadelerdir.

Eğer kanıtın açık ve parlak ya da düşünme ve tefekküre muhtaç olmasından maksat, söz konusu ayetin içeriğinin bedihi veya ona yakın bir aklî delile sahip olması ya böyle olmaması ise, bu, hüküm ve farzlar ve benzeri konularla ilgili ayetlerin de parlak ve açık bir aklî delile sahip olmadıkları için müteŖabihler kategorisinde değerlendirilmelerini gerektirmektedir. Dolayısıyla bu tür ayetlere uymak, gerçekte vacip olduğu halde, yerilmiŖ olur. Yok eğer bundan maksat, söz konusu ayetin kitabın kendisinden kaynaklanan açık ve parlak bir kanıtı sahip olması veya olmaması ise, kitapta yer alan her ayet, aynı konumdadır. Nasıl olmasın ki? O, ikiŖerli müteŖabih bir kitaptır. Nurdur. Açık ve açıklayıcıdır. Bu tarz bir yaklaŖımın gereği, tüm kitabın muhkem olması ve bunun karŖıtı olan müteŖabihlik durumunun ortadan kalkmasıdır. Bu ise, hem Kur'an'ın nassına, hem de varsayıma aykırıdır.

6-Muhkemden maksat, belirgin veya örtülü bir kanıt aracılığı ile bilgi edinmeye imkan sağlayan ifadelerdir. MüteŖabihlikten maksat ise, bilgi edinmeye hiç bir Ŗekilde imkan vermeyen ifadelerdir. Kıyametin kopma zamanı ve benzeri hususların bilinmesi gibi.

Hiç kuŖkusuz, muhkemlik ve müteŖabihlik, kitabın ayeti için kullanılan birer sıfattır. Ayetin anlamı ise, ilahi bilgilerden herhangi birine delalet eden iŖarettir. Kitabın ayetlerinden birinin delalet ettiği bir Ŗeyse, kendisine ulaŖmaya gidecek bir yoldan yoksun olmadığı gibi, anlaŖılması da imkansız değildir. Bu ayet ya kendisinden dolayı anlaŖılır ya da baŖka bir ayetin aracılığı ile anlaŖılır. Ayetin lafzı ile bir Ŗeyin kast edilmesi, sonra da bu lafız aracılığı ile bu maksada ulaŖılmaması mümkün müdür? Halbuki, kitabın temel niteliği yol gösterici, hidayet edici, nur ve açık olmasıdır. Bu kitap mü'minler Ŗöyle dursun, kafirlerin de anlamasına elveriŖli olarak sunulmuŖtur. Nitekim Kur'an'da Ŗöyle buyuruluyor:

"Bu Kur'an, Rahman ve Rahimden indirilmiŖtir. Bilen bir kavim için ayetleri açıklanmıŖ Arapça okunan bir kitaptır. Müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak (gönderilmiŖtir). Ama çoğu yüz çevirmiŖtir; onlar iŖitmezler." (Fussilet, 2-3-4) "Onlar Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan baŖkasının katından olsaydı, kuŖkusuz içinde birbirini tutmaz bir çok Ŗey bulurlardı." (Nisâ, 82)

Ŗu halde bir hususla ilgili olarak kitapta bir ayet yer almıŖsa, o Ŗeyin anlaŖılamaması imkansızdır. Söz konusu Ŗeyi kavramak üzere düşünmek sonuçsuz kalmayacaktır. Bu arada üzerinde durup objektif karŖılıęını tespit etmeye imkan bulunmayan kıyametin zamanı gibi gizli gayb perdesinin gerisindeki olgular için herhangi bir ayetin lafızları itibariyle açıklamak üzere sunulmuŖ olması söz konusu değildir. Dolayısıyla bu açıdan bu tür ayetleri müteŖabih olarak

nitelendirmek mümkün değildir.

Bunun yanında, yukarıda değerlendirdiğimiz görüşte, müteşabih kavramı ile ayetin tevili birbirlerine karıştırılmıştır.

7-Muhkemlerden maksat, hükümler içeren ayetlerdir. Müteşabih-lerden maksat ise, birbirleriyle uyum içerisinde olmayan diğer ayetlerdir. Bu görüş Mücahid'e ve başkalarına nispet edilmiştir.

Eğer burada işaret edilen uyumsuzluk sözünden maksat, özelleştirici bir unsur aracılığı ile özelleştirmek ve kayıtlandırıcı unsur aracılığı ile ifadeyi kayıtlı kılmak ve özel durumlarda belirginleşen karinelerde olduğu gibi lafızdan kastedileni somutlaştırmaya yardımcı olan bütün durumlar ise, bu durumda, hükümler içeren ayetler de diğerleri gibi müteşabih olur. [Çünkü hükümler içeren ayetlerin bazıları genel ifadelidir, bazıları hâs ifadelidir. Bazıları mutlak, bazıları mukayyettirler] Şayet, işaret edilen uyumluluk ve anlaşırılık sözünden, kastedilen nesnel karşılığa yönelik delaleti üzerinde bir kapalılık ve birkaç ihtimal söz konusu olmayan ve böylece kendisinden kastedilen nesnel karşılığın kendisi aracılığı ile belirginleşmesi ve bunun aracılığı ile diğer şeylerin nesnel karşılıklarını belirginleşmesi durumu [yâni müteşabihte uyumsuzluk sözünden kastedilen ayetin delaleti üzerinde tam bir kapalılık olması, bir çok ihtimallerin söz konusu olduğundan nesnel karşılığının bilinmemesi, böylece kendisiyle kastedilen nesnel karşılığın ne kendisi aracılığı ile ve ne de nesnel karşılığı olan diğer ayetler aracılığı ile belirginleşmemesi durumu] kastedilmiş ise, bu durumda hükümler içeren ayetlerin dışındaki tüm ayetlerin müteşabih olduğu görüşünü savunmak, hükümlerin dışında Kur'an'dan başka bir şeyin öğrenilmemesini gerektirir. Çünkü varsayıma göre, Kur'an'da müteşabih ayetlerin başvuru kaynağını oluşturacak ve anlamlarının belirginleşmesine yardımcı olacak muhkem ayetler bulunmamaktadır.

8-Muhkemden maksat, sadece bir anlama yorumlanma ihtimali bulunan ifadelerdir. Müteşabihten maksat ise, bir çok anlama gelme ihtimali bulunan ifadelerdir. Bu görüş Şafii'ye nispet edilmiştir. Bildiğim kadarıyla burada kastedilen husus şudur: Muhkem, anlamı ancak bir şekilde belirginleşen ifade demektir. Nass (anlamı net ve kesin) ve bir anlamda güçlü bir şekilde belirginleşen ayetler gibi. Müteşabih ise, bunun tam aksidir.

Bu değerlendirme bir kelime yerine bir başka kelimenin kullanılmasından başka bir şey değildir.

Örneğin "muhkem" kelimesinin yerine, "birden fazla anlamı olmayan" ifadesi konulmuştur. "Müteşabih" ise, bir çok anlama gelebilen şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca bu yaklaşımda, tevil kavramı tefsir şeklinde, yâni lafızdan kastedilen şey olarak algılanmıştır. Daha önce bunun yanlış olduğunu söyledik. Eğer tevil bizzat tefsir olsaydı, tevili bilmek sadece yüce Allah'a ya da yüce Allah ile beraber ilimde derinleşenlere özgü kılınmasının bir anlamı olmazdı. Çünkü Kur'an'ın bir kısmı, diğer bir kısmını tefsir etmektedir. Bu konuda, mü'min, kâfir, dinde

derinleşenler ve kalplerinde kayma olanlar arasında herhangi bir fark yoktur.

9-Muhkemden maksat, içinde peygamberlerle ümmetleri arasında geçen olaylara ilişkin haberlerin ayrıntılı ve sağlam kılınmış olarak sunulduğu ifadelerdir. Müteşabihten maksat ise, peygamberlerin kıssalarında, çeşitli surelerde tekrarlanan ifadelerin içindeki benzer ifadelerdir. Bu yaklaşımı kabul etmek, ayette işaret edilen ayrımı sırf kıssalarla ilgili ayetlere özgü olmayı gerektirmektedir.

Bu yorumun değerlendirmesine gelince; bu tarz bir özgü kılmanın hiç bir kanıtı yoktur. Ayrıca yüce Allah'ın muhkem ve müteşabih ayetlerin özellikleri olarak işaret ettiği hususlar, örneğin müteşabihlere tabi olma bağlamında sözünü ettiği fitne çıkarmayı amaçlamak ve tevillerini yapmayı arzulamak gibi hususlar, bununla bağdaşmamaktadır. Çünkü yüce Allah'ın işaret ettiği özelliklere peygamber kıssalarını konu edinen ayetlerde rastlanabildiği gibi, başka konularla ilgili ayetlerde de rastlanabilir. Tekrarlanan bir çok kıssada rastlanabildiği gibi, -halifelik görevinin yeryüzüne özgü kılınmasını anlatan kıssa örneğinde olduğu gibi- bir tek kıssada da rastlanabilir.

10- Müteşabih, açıklamayı gerektiren ifadelerdir. Muhkem ise, açıklamaya gerek duymayan ifadelerdir. Bu yaklaşım İmam Ahmed'e nispet edilmiştir.

Bu yaklaşıma gelince; hükümleri içeren ayetler, kesin olarak muhkem oldukları halde, bir çok kere de işaret ettiğimiz gibi, Peygamber Efendimiz (s.a.a) tarafından açıklanmaya muhtaçtırlar.

Ayrıca mensuh ayetler de müteşabihtirler ve daha önce de söylediğimiz gibi, bunların açıklanmaya ihtiyaçları yoktur. Çünkü onlar da diğer bazı hüküm içeren ayetler gibidirler.

11- Muhkemden maksat, inanılan ve amel edilen ifadelerdir. Mü-teşabihten maksat ise, inanılan, ancak amel edilmeyen ifadelerdir. Bu görüş, İbn-i Teymiye'ye nispet edilmiştir. O, bu yaklaşımıyla şunu kastetmiş olsa gerektir: Haber nitelikli ifadeler müteşabihtirler. İnşâî ifadeler de muhkemdirler. Nitekim bazıları bu şekilde algılamışlardır. Yoksa, bu yaklaşım başlı başına bir görüş olarak değerlendirilmezdi. Çünkü daha önce açıklanan bir çok görüşle örtüşür olacaktı.

Bu görüşle ilgili olarak şunu diyoruz ki: Bu görüşün benimsenmesi durumunda, hüküm bildirmeyen tüm ayetlerin müteşabih kabul edilmesi gerekir. Bunun bir gereği de, hükümler dışında hiç bir ilahi bilginin algılanamamasıdır. Çünkü bu alanda bir hüküm yoksa herhangi bir amel de söz konusu olmaz, diğer taraftan bilgi edinmek için müteşabihlerin döndürüleceği herhangi bir muhkem ayet de yoktur. Bir diğer husus: Mensuh ayetler, inşaîdirler; ancak kesinlikle muhkem değildirler.

Hiç kuşkusuz, o, "Muhkeme inanılır ve amel edilir. Müteşabihe ise, amel etmeden inanılır." derken ayette yer alan şu ifadenin anlamını göz önünde bulundurmuştur: "Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar... İlimde

derinleşenler ise: "Biz ona inandık, tümü Rabbimizin katındandır." derler." Ancak bu iki olgu, yâni muhkem olan ayetlere inanmak ve içeriklerine göre amel etmek ile müteşabihlere inanmak ve içeriklerine göre amel etmemek olguları, kitaba inanan herkesin görevleri olduklarından, böyle bir insanın görevini yerine getirmeden önce hem muhkemi, hem de müteşabihi belirlemesi gerekir. Bu durumda da muhkem ve müteşabihleri bu olgularla tanımanın, onların belirlenmesi ve nesnel karşılıklarının tespit edilmesi açısından bu olguların yeterli olmayacağı açıktır.

12- Müteşabihler, bir takım özel sıfatları içeren ayetlerdir. İster alim, kadir, hakîm ve habir sıfatları gibi Allah'ın sıfatlarını içeren ayetler olsun, ister peygamberlerin sıfatları ile ilgili ifadeleri içeren ayetler olsun. Hz. İsa ile ilgili şu ifadeyi buna örnek gösterebiliriz: "O'nun kelimesidir. Onu Meryem'e yöneltmiştir ve Ondandır bir ruhtur." (Nisâ, 171) Buna benzer ayetler de bu bağlamda değerlendirilir. Bu görüş de İbn-i Teymiye'ye nispet edilmiştir. Sıfatlarla ilgili ayetlerin müteşabihler kategorisine girdiğini kabul etmemize rağmen, müteşabihi sıfatlarla ilgili ayetlerin müteşabihler kategorisine girdiğini kabul etmemize rağmen, müteşabihi

Yukarıdaki görüşü ileri süren İbn-i Teymiye'den nakledilen uzun açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla, o, muhkem ve müteşabih kavramlarını lügavi anlamlarını esas alan bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Buna göre, muhkem, delaleti sağlam olan, müteşabih ise birbirine benzeyen çeşitli ihtimalleri aynı anda içeren ifadeler demektir. Bu iki anlam nispî ve görecelidir. Bir ayetin anlamı halkın geneline belirsiz gelebilir. Ama alimler onu araştırıp öğrenirler. Bu husus, sıfatlarla ilgili konuları içeren ayetlerde daha belirgindir. Çünkü bu tür ayetlerin anlamı, halkın geneli açısından belirsizdir. Başka şeylerle karıştırılabilir niteliktedir. Bilindiği gibi insanların genelinin zihinsel kapasiteleri, maddi algıların ötesine geçme, maddeyi aşma bakımından yetersizdir, Bu yüzden yüce Allah'ın kendi zatıyla ilgili olarak söz konusu ettiği ilim, kudret, işitme, görme, rıza, gazap, el, göz ve benzeri olguları cismani şeyler veya gerçek olmayan anlamlar olarak algılıyorlar. Bundan dolayı fitne çıkıyor, bidatler baş gösteriyor, çeşitli mezhepler ortaya çıkıyor. İşte muhkem ve müteşabihten kastedilen budur. Bunların her ikisi aracılığı ile bir bilgiye ulaşmak mümkündür. Kavranması ve bilinmesi mümkün olmayan şeyse, müteşabihlerin gerçek anlamlarına tevîl edilmeleridir. Sıfatlarla ilgili ayetler gibi ayetlerin içerdiği örneklerin işaret ettikleri hususların bilinmesidir. Diyelim ki, biz, "Allah, her şeye kadirdir." ve "Allah her şeyi bilir" ifadelerinin anlamını biliyoruz; ama biz, O'nun bilmesinin, kudretinin ve diğer sıfatlarının gerçek mahiyetlerini ve O'na özgü fiilleri kavrayamayız, bilemeyiz. İşte Allah'tan başka kimsenin bilmediği müteşabihlerin tevillerinden maksat budur." İbn-i Teymiye'nin görüşleri özetle bundan ibaretti. Tevîl kavramından söz ederken, inşallah, onun bu sözleriyle ilgili açıklamalarda bulunacağız.

13- Muhkemden maksat aklın kavrayabildiği ifadelerdir. Müteşabihten maksat da bunun

aksidir.

Bu görüşün herhangi bir kanıtı yoktur. Kur'an ayetleri, aklın kavrayabildiği ve aklın kavrayamadığı şeklinde iki kısma bölünürlerse de, bu, şu anda tefsirini sunduğumuz ayette işaret edilen muhkem ve müteşabih ifadeleriyle de bu hususların kastedildiği anlamına gelmez.

Kaldı ki, ayette işaret edilen muhkem ve müteşabihlerin özellikleri bu taksimle tam olarak bağdaşmamaktadır. Ayrıca bu ölçü hüküm içeren ayetlerle geçerliliğini kaybeder. Çünkü bu tür ayetler muhkemdirler ve aklın bunları kavraması mümkün değildir.

14- Muhkemden maksat, ifadenin zahiri kastedilen ayetlerdir. Mü-teşabihten maksat da, zahirinin aksi kastedilen ayetlerdir. Bu görüş bir çok son kuşak araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür. Teville ilgili olarak geliştirdikleri kavramsal örgü de bu görüşe dayanıyor. Buna göre tevil, sözün zahirine ters düşen anlam demektir. Sanki şu görüşü savunanlar da bunu kastetmiş gibidirler: "Muhkem ayet, tevil, indirilişi demek olan ayettir. Müteşabih ise, ancak teville anlaşılabilen ayettir."

Bu yaklaşıma gelince: Bu, salt bir ıstılahtır. Ayette muhkem ve müteşabihlerin nitelikleriyle ilgili olarak işaret edilen hususlar, bununla uyuşmamaktadır. Müteşabihin müteşabih olması, madlulunun (nesnel karşılığının) ve kastedilen anlamın olmasından ileri gelmektedir. Ve yine tevil, müteşabihle kastedilen anlam demek değildir ki dolayısıyla müteşabihin teville sahip olmak bakımından muhkemden ayrıldığı şeklinde bir sonuca varılsın. Tam tersine ayette işaret edilen tevilden maksat, Kur'an'ın muhkem, müteşabih tüm ayetlerini kapsayan bir durumdur. Biz bu hususa daha önce işaret ettik.

Bunun yanında, Kur'an'da, zahiri anlamından farklı, ona ters düşen bir anlam kastedilen herhangi bir ayet yoktur. Şayet bazı ayetlerde bu tür bir duruma ima eden ifadeler varsa, bununla, başka muhkem ayetlerin onlara kazandırdığı anlamlar kastedilmiştir. Çünkü Kur'an'ın bir özelliği, bazı ifadelerinin diğer bazı ifadeler tarafından tefsir edilmesidir, kapalı ifadenin diğer bazı ifadeler aracılığı ile açıklığa kavuşturulmasıdır. Bilindiği gibi, bitişik veya ayrı karinelerin bir kelimeye kazandırdıkları anlam, onun zuhurunun dışında değildirler. Özellikle, konuşmacı tarafından, bir kısmının diğer bir kısmıyla ilintili bir şekilde söylendiği, bir kısmının diğer bir kısmına tanıklık ettiği, var olduğu sanılan tüm ihtilafların ve tüm çelişkilerin üzerinde düşünülmesi durumunda ortadan kalkacağı açıkça ifade edilen bir metin açısından bu durum çok daha net bir husustur. Yüce Allah konuya ilişkin olarak şöyle buyuruyor: "Onlar hala Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasının katından olsaydı, kuşkusuz içinde birbirini tutmaz birçok şey bulurlardı." (Nisâ, 82)

15- Asem'den şöyle bir görüş aktarılmıştır: Muhkemden maksat, tevil üzerinde görüş birliği sağlanan ayetlerdir. Müteşabihten maksat da, tevil hakkında ihtilafa düşülen ayetlerdir. Burada,

görüş birliği (icma) ve görüş ayrılığı (ihtilaf) ile, ayetin nesnel karşılığı hakkında tüm görüşlerin aynı noktada toplanması ile böyle olmaması kastedilmiş olsa gerektir.

Böyle bir değerlendirme, kitabın tamamının müteşabih olmasını gerektirir ki bu, tefsirini sunduğumuz ayetin işaret ettiği taksimle bağdaşmamaktadır. Çünkü Kur'an'da hiç bir ayet yoktur ki, hakkında herhangi bir ihtilaf olmasın. Ya ayetin lafzı ya anlamı ya da anlamının açık veya örtülü olması açısından mutlaka bir takım ihtilaflar söz konusu olmaktadır. Öyle ki bazıları:

"Müteşabih (benzeşmeli) bir kitap" (Zümer, 23) ayetine dayanarak Kur'an'ın tamamının müteşabih olduğunu söylemişlerdir. Bu değerlendirmenin, söz konusu çıkarsamanın, kanıt olarak sundukları ayetin muhkem bir ayet olması esasına dayandığını göz ardı etmişlerdir. Kanıt olarak sundukları ayet savundukları görüşle çelişmektedir. Bir diğer grup da Kur'an ayetlerinin zahirinin kanıt oluşturmadıklarını, yâni zahiri anlamının olmadığını ileri sürmüşlerdir.

16- Müteşabihten maksat, başkası ile aralarında benzerlik bulunmasından dolayı, tefsiri müşkül olan ifadelerdir. Bu zorluğun, müşkülün, lafızla veya anlamla ilgili olması fark etmez. Bu görüşü

Ragıb el-İsfahanî ileri sürmüştür. Ragıb "el-Müfredat" adlı eserinde şunları söylüyor: Kur'an'ın müteşabihinden maksat, başka ayetlerle aralarında benzerlik olmasından dolayı tefsiri müşkül olan ayetlerdir. Bu benzerliğin lafız veya anlam açısından söz konusu olması fark etmez. Fıkıh bilginleri demişlerdir ki: Müteşabih, zahiri maksadını ulaştırmayan ifadelerdir. İşin aslı şudur: Ayetler, birbirleri açısından üç gruba ayrılırlar: Mutlak muhkem, mutlak müteşabih, bir açıdan muhkem, bir açıdan da müteşabih olan ayetler.

O halde müteşabihler genel olarak üç kısma ayrılırlar:

1- Sadece lafız açısından müteşabih olan ayetler.

2- Sadece anlam açısından müteşabih olan ayetler.

3- Her iki açıdan da müteşabih olan ayetler.

Sadece lafız açısından müteşabih olan ayetler iki kısma ayrılırlar: Bu kısımlardan biri müfred lafızlarla ilgilidir. Bu da ya kelimenin garip ve alışılmayan olması ile ilgilidir. "el-ebb" ve "yeziffûn" kelimeleri gibi ya da "yed" (el) ve "ayn" (göz) kelimelerinde olduğu gibi lafız ortaklığı şeklinde olur (yâni bir kelimenin birkaç anlamı olur). Diğer kısım ise, mürekkeb (bileşik) sözün cümle yapısıyla ilgilidir. Bu da üç kısma ayrılır.

Bir kısmı kelamın özet olmasıyla ilgilidir. Şu ayette olduğu gibi: "Eğer yetim kızlar konusunda adeleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, bu durumda, size helal olan kadınlardan... nikahlayın." (Nisâ,3)

Bir kısım da ifadenin açıklanması, genişletilmesi ile ilgilidir: "O'nun benzeri gibi hiçbir şey yoktur"ifadesinde olduğu gibi. Çünkü eğer: "Hiçbir şey O'nun benzeri değildir." denilseydi, bu dinleyiciler açısından daha açık bir ifade olacaktı.

Bir kısmı da kelamın düzeni ile ilgilidir: "Kitabı kulu üzerine indirdi ve onda hiç bir çarpıklık kılmadı. Dosdoğru bir kitaptır." (Kehf, 1-2) ayetinde olduğu gibi. Bu ifadenin takdiri şöyledir:

"Kitabı kulu üzerine dosdoğru olarak indirdi ve onda hiç bir çarpıklık yoktur."

"Eğer mü'min erkekler ... olmasaydı, eğer seçilip ayrılmış olsalardı." (Fetih, 25) ayetini de buna örnek gösterebiliriz.

Anlam itibariyle müteşabihe örnek, yüce Allah'ın sıfatları ve kıyamet gününün sıfatlarıdır. Çünkü bu sıfatlar bizim kavrayacağımız şekilde tasvir edilmemişlerdir. Bunun nedeni, bizim duyu organlarıyla algılayamadığımız bir şeyin suretinin zihnimizde belirginleşmemesidir. Ya da bunların, bizim duyu organlarıyla algılayabildiğimiz türden olmamasıdır.

Hem anlam hem lafız açısından müteşabih, toplam olarak beş kısma ayrılır:

Birinci kısım, nicelikle ilgilidir. İfadenin genel veya özel bir anlam taşıması gibi. "Müşriklerle savaşın" (Tevbe, 5)ifadesi buna örnek gösterilebilir [Acaba bütün müşriklerin mi yoksa belirli müşriklerin mi kastedildiğini bilmiyoruz].

İkincisi, nitelikle ilgilidir. İfadenin vacip veya mendup nitelikli bir hüküm içermesi gibi.

"Kadınlardan size helal olanları nikahlayın..." (Nisâ, 3) ayetini buna örnek verebiliriz.

Üçüncüsü, zamanla ilgilidir. Nasih ve mensuh ayetler gibi. "Allah'tan gereği gibi korkun." (Âl-i İmrân, 12)ifadesini buna örnek gösterebiliriz [Diğer bir ayette "Gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun" (Teğabun, 16)diye yer almıştır. Hangisinin nasih ve hangisinin mensuh olduğu bilinmemektedir].

Dördüncüsü, mekanla veya ayetlerin indiği ortamın objektif koşullarıyla ilgilidir. "Evlere arkasından girmeniz iyilik değildir." (Bakara, 189) ve "Erteleme (nesie) küfürde daha ileri gitmektir." (Tevbe, 37)ifadeleri buna örnek gösterilebilir. Çünkü Arapların cahiliye dönemindeki geleneklerini bilmeyenlerin bu ayetin tefsirini kavramaları zor olur.

Beşincisi, bir fiilin sahih, geçerli veya fasit, geçersiz olmasına neden olan şartlarla ilgilidir.

Namazın ve nikahın şartları gibi.

Bu hususlar bir bütün olarak tasavvur edildiği zaman, tefsir bilginlerinin, müteşabih kavramının anlamı ile ilgili olarak ileri sürdükleri tüm görüşlerin yukarıdaki tasnifin dışında olmadığı anlaşılır.

Müteşabihten maksat, "Elif, lâm, mîm'dir." diyenin görüşü, Kate-de'nin: Muhkem nasih, müteşabih de mensuhtur, şeklindeki görüşü, Asemm'in: Muhkem, tevili üzerinde görüş birliği sağlanan ifadelerdir, müteşabihse, tevili üzerinde ihtilaf çıkan ifadelerdir, şeklindeki görüşü gibi.

Bundan sonra, bütün müteşabihler üç grupta incelenebilir:

Bir grup müteşabih ayetin içeriğinin mahiyetini aklın kavraması, tespit etmesi mümkün değildir.

Kıyametin zamanı, Dabbet-ul arzın (kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkacağı söylenen

şeyin) ortaya çıkışı ve Dabbet-ul arzın mahiyeti gibi.

Bir grup müteşabihin anlamını kavramak ta akıl açısından mümkündür. Garip lafızlar, ince ve dakik hükümler gibi.

Bir grup müteşabih de bu iki grup arasında değişken bir yer işgal etmektedir. Bunların gerçek anlamlarının ilimde derinleşen insanlar tarafından bilinmesi, diğer insanlarınsa, bunların mahiyetlerini bilmemeleri mümkündür. Bu grup müteşabihe, Peygamber Efendimiz Hz. Ali (a.s) ile ilgili olarak söylediği şu sözlerde işaret etmiştir: "Allah'ım! Onu dinde derin kavrayış sahibi kıl" Peygamberimizin İbn-i Abbas'la ilgili söylediği buna benzer bir sözde de buna işaret edilmiştir." (el-Müfredat, Ragıp el-İsfahani s. 443- 445) Ragıp'ın sözleri burada sona erdi. Ragıp'ın bu değerlendirmesi, müteşabih ile ilgili açıklamaların en kapsamlısıdır. Yukarıda işaret edilen bir çok görüşün bir araya getirildiği görülmektedir.

Ancak bu değerlendirmede iki açıdan tutarsızlık vardır:

Birincisi; onun müteşabih kavramını, sözel benzerlikleri, lafzî gariplik, terkipsel kapalılık, ifadenin genel veya özel oluşu gibi lafızla ilgili tereddütleri kapsayacak şekilde genelleştirmesi, tefsirini sunduğumuz ayetin zahiri ile bağdaşmamaktadır. Çünkü tefsirini sunduğumuz ayet, muhkem ayetleri, müteşabih ayetlerin baş vuru kaynağı gibi göstermektedir. Bilindiği gibi, lafzî gariplikler ve benzeri durumlar, muhkem ayetlerin delaletleriyle ortadan kalkacak hususlar değildir. Bu tür düşümler, muhkem ayetlere başvurularak çözülmezler. Bunların çözüm mercii başka bir şeydir. Ayrıca, tefsirini sunduğumuz ayette, müteşabihlerle ilgili olarak, fitne çıkarmak amacıyla onlara uyabileceğine işaret ediliyor, bilindiği gibi, özelleştirici bir unsuru göz önünde bulundurmaksızın genel nitelikli bir ifadeye uyma, kayıtlandırıcı bir unsuru göz önünde bulundurmaksızın mutlak nitelikli bir ifadeye uymak ya da sözlük ve lügat kitaplarına baş vurmaksızın garip bir lafzın peşine düşme her dil ehlinin yöntemlerine aykırıdır. Hiçbir dil ehlinin doğasında böyle bir yaklaşıma cevaz verilmez. Doğal olarak, dilde bir dayanağı olmadığı için de böyle ifadelere tabi olmak da fitneyi uyandırıcı bir rol oynamaz.

İkincisi; müteşabihi, bütün insanlar tarafından anlaşılabilen, hiç kimse tarafından anlaşılmayan ve bir kesim tarafından anlaşılabilen, bir kesim tarafından da anlaşılamayan şeklinde tasnif etmesi, tevil olgusunu sadece müteşabih ifadelere özgü kıldığıının göstergesidir. Ki biz bunun böyle olmadığını kanıtladık.

Muhkem ve müteşabih kavramlarının anlamı ve nesnel karşılıkları ile ilgili olarak söylenenler bundan ibarettir. Bu tür değerlendirmelerin isabetli olup olmadıklarını gördük. Yine tefsirini sunduğumuz ayete baktığımızda, ayetin aydınlık ışığında meseleyi gözlemlediğimizde, gerçeğin bütün bu denilenlerden farklı olduğunu görmüş olduk. Aslında ayetten yola çıkarak müteşabih kavramını şöyle anlamamız gerekmektedir:

Bir ayetin ayet olmasını koruyarak, yâni bir anlam taşımanın yanı sıra, şüpheli ve değişken bir anlama delalet etmesi demektir. Ancak şüpheli ve değişken anlam, genel ve mutlak nitelikli bir ifadenin özel ve kayıtlı bir ifadeye döndürülerek veya benzeri bir işlem yapılarak anlamının belirginleştirilmesi gibi dil ehlinin geleneksel yöntemleri açısından çözüme kavuşturulabilen lafızla ilintili olgulardan kaynaklanmamaktadır. Müteşabihlik durumu, anlamının içinde kuşku bulunmayan ve müteşabih ayetlerin anlamlarının belirginleşmesine yardımcı olan muhkem bir ayetin anlamı ile bağdaşmamaktan kaynaklanır.

Bilindiği gibi, herhangi bir ayetin bu niteliğe sahip olması, ancak uyulması istenen anlamın, insanların genelinin zihinleri açısından alışılmış olması, yalın zihinlerin zorlanmadan tasdik edebileceği özellikte olması ya da ayetin kastedilen tevilinin, kavrama gücü zayıf, akletme yeteneği yetersiz bu tür zihinler tarafından çabuk kabul edilebilir özellikte olması ile mümkündür.

Peygamber Efendimizden (s.a.a) sonra, gerek çeşitli bilgiler ve gerekse pratik hayatın hükümleri bağlamında, İslam'ın öngördüğü dosdoğru yoldan sapan bidat ve heva ehlini, yıkıcı mezhepleri ve sapkın grupları incelediğimiz zaman, bir çok dayanaklarının müteşabihlere uymak, ayetleri yüce Allah'ın hoşnut olmayacağı bir şekilde tevil etmek olduğunu görürüz.

Bir bakıyorsun, bir mezhep, yüce Allah'a cisim isnat etmek bağlamında, bir takım ayetleri kendi sapkın düşüncesine dayanak yapmış. Bir diğeri, yine Kur'an'dan bazı ayetleri ileri sürerek cebri, yüce Allah'ın insanları fiilleri işleme noktasında zorlaması düşüncesini savunmuş, bir başkası salt tenzih (Allah'ı noksanlıklardan uzak sayma) adına sıfatları inkar etmiş, başka bir grup Allah'ın sıfatlarının aynı insanların sıfatları gibi olduğuna ve sıfatların zattan ayrılığı adına Kur'an'dan ayetler ileri sürmüş v.s. Bütün bunların ortak özellikleri, hakimlik işlevini görecektir. muhkem ayetlere döndürmeksizin müteşabih ayetleri esas almaktır.

Bir grup diyor ki: Dini hükümler, insanların Allah'a ulaşmaları için konulmuştur. Şayet insanı bu amaca ulaştıracak daha kestirme bir yol varsa, bu yolu izleyenler açısından kesinlik kazanan bir yol olur. Çünkü amaç, mümkün olan herhangi bir yolla Allah'a ulaşmaktır. Bir başkası çıkıp şunları ileri sürüyor: Dini yükümlülükler, insanın kemal düzeyine ulaşması için konulmuşlardır. Maksada erişmek suretiyle kemal düzeyine ulaşıldıktan sonra, yükümlülüklerin anlamı kalmaz.

Kamil insan için teklif (dini yükümlülükler) gereksizdir.

Oysa Resulullah Efendimizin (s.a.a) zamanında, İslam'ın öngördüğü bütün hükümler, bütün hadler ve dinsel siyasetler egemendi ve uygulanmaktaydı. Hiç kimse bunlara aykırı bir hareket yapamazdı. İstisnasız herkes bu hükümlerin ve ilkelerin gereğini yapmak durumundaydı. Ne olduysa, Peygamberimizin (s.a.a) vefatından sonra oldu. İslami hükümetler eliyle her gün bir hüküm yürürlükten kaldırıldı. Gün be gün İslam'ın pratik hayata ilişkin hükümleri adeta

yontuluyordu. Yürürlükten kaldırılan hiç bir hüküm, uygulanmayan hiç bir had yoktur ki, bunları yürürlükten kaldıranlar, bunları uygulamayanlar şöyle bir mazeret ileri sürmüş olmasınlar: Din, ancak dünyanın ıslahı ve insanların çıkarı için gönderilmiştir. Dolayısıyla, dinin karşısında bizim öngördüğümüz hüküm veya tavır, Bugün için insanların çıkarına daha uygundur.

Gide gide bu tür iddialar ve uygulamalar şunu deme noktasına gelip dayandı: "Dinin tek amacı, dünyanın ıslahıdır. Din aracılığıyla dünyanın imar edilmesidir. Bugünkü dünya konjonktürü, dinsel politikaları sindirecek durumda değildir. Tam tersine, Bugün için çağdaş uygarlığın onayladığı kanunlar yapıp uygulamak gerekir."

Daha ileri gidilerek yine şunu da söylediler: "Dini uygulamalar, dinin öngördüğü amelleri yapmak, kalbin arındırılması, onun yapıcı bir düşünceye ve iradeye yöneltilmesi içindir. Toplumsal eğitimden geçmiş, halka hizmet düşüncesi ile gelişmiş nefislerin abdest, gusül, namaz ve oruç gibi dinsel arındırma yöntemlerine ihtiyacı yoktur."

Sayıları sayılmayacak kadar çok olan bu ve benzeri düşünceler üzerinde düşündüğün ve bir de:

"Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar." ayetini göz önünde bulundurduğun zaman, yukarıda yaptığımız

değerlendirmenin doğruluğundan kuşku duymadığın gibi, İslam'ı ve Müslümanları can evinden vuran onca fitne ve mihnetin ancak müteşabihlere uymak ve Kur'an'ı tevîl etmekle mümkün olabildiğine karar verirsin.

Kur'an-ı Kerim'in -doğrusunu yüce Allah herkesten daha iyi bilir- bu konuda üzerinde ısrarla durmasının ve müteşabihlere uymayı, fitne çıkarmayı amaçlamayı, teville sapmayı, bazı ayetleri inkar etmeye gitmeyi ve Allah'ın ayetlerini yorumlarken haddi aşmayı, onlar hakkında bir bilgiye dayanmaksızın konuşmayı ve şeytanın adımlarına uymayı sıkı sıkıya yasaklamasının nedeni bu olsa gerektir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in mesajını asıl yönünden saptıracak, temellerinden birini yıkarak dinin bünyesinin yok olmasına neden olacak hususlarda diğer konulardan farklı bir şekilde sert tepki göstermesi, onun ifade tarzının bir özelliğidir. Kafirleri dost edinmeyi yasaklarken, akrabaları (Peygamberin Ehl-i Beyti'ni) sevmeyi emrederken, Peygamberimizin hanımlarının evlerinde oturmaları hakkında bazı açıklamalara yer verirken, faizle muamele etmeyi yasaklarken ve din üzerinde tek söz halinde olunmasının gereğini ve benzeri şeyleri vurgularken hep bu şiddetli tavrını, bu sert söylemini seçmiştir.

Dünyaya bağlanmaktan, dünyevi değerlere yapışıp kalmaktan ve hevese uymaktan kaynaklanan kalplerdeki kayma eğilimi ve fitne çıkarma arzusu, ancak kıyamet gününün hatırlatılması ile giderilebilir ve ortadan kaldırılabilir. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "İstek ve tutkulara (hevaya) uyma; sonra seni Allah'ın yolundan saptırır. Şüphesiz Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarından dolayı şiddetli bir azap vardır." (Sâd, 26) Bu yüzden

Kur'an'ı Rablerinin hoşnut olmayacağı şekilde tevil etmekten kaçınan ilimde derinleşenlerin sözlerinin sonunda buna işaret ettiklerini görüyoruz: "Rabbimiz, sen mutlaka insanları kendisinde asla şüphe bulunmayan bir günde toplayacaksın. Doğrusu Allah vadinden dönmez."

2- Muhkem Ayetlerin Kitabın Anası Olmasının Anlamı Nedir?

Bir grup insan konuya ilişkin olarak şöyle bir değerlendirme yapmışlardır: Muhkem ayetlerin kitabın anası olması, kitabın temelini oluşturmaları anlamına gelir. Dinin kuralları ve asıl prensipleri bunlara dayanır. Dolayısıyla bunlara hem inanılır, hem de bunlara göre amel edilir.

Dinse, inançlar ve ameller sisteminden başka bir şey değildir. Müteşabih ayetlere gelince, bunların anlamları belirgin değildir; ifade ettiği anlamda karışıklık ve benzerlikler söz konusudur.

Bu yüzden bu nitelikte olan ayetlere inanılır; ancak içeriklerine göre amel edilmez. Müteşabih ile ilgili olarak sunduğumuz görüşleri incelediğin zaman şunu bilirsin: Konuya ilişkin olarak üzerinde durulan görüşler arasında bir kaç tanesinin böyle bir sonuç, böyle bir yaklaşımı gerektirdiği açıktır. Onlar, müteşabih ayetlere müteşabih denmesinin sebebi, ulaşılması ve anlaşılması zor olan teviller içermeleri görüşüdür. Ya da lafızla ilgili tereddütleri ortadan kaldırmada esas alınan akli yöntem, lügate ve insanların uydukları prensiplere baş vurarak müteşabihlerin içerdikleri bilgileri tam olarak veya biraz olsun anlamının ve teşabüh durumunu ortadan kaldırmanın mümkün olduğunu savunan görüştür.

Başka bir grup ta şunu söylemiştir: Muhkem ayetlerin kitabın anası olmasının anlamı, müteşabih ayetlerin onlara döndürülmesi gerektiğidir. Ancak, bu döndürmenin mahiyeti ve niteliği ile ilgili görüşler, bu noktada farklılık arz etmiştir. Bu yaklaşım içinde olan bazılarının sözlerinden anlaşılan şudur: Döndürmekten maksat, müteşabihlerin sadece imanla sınırlandırılmalarıdır. Fiili amel ise, muhkem ayetlere göre belirlenmelidir. Tıpkı, mensuh ayet gibi. Bu tür ayetlere inanılır, ancak amel söz konusu olduğundan nasih olan ayetler esas alınır.

Bu görüş, hemen öncesindeki görüşten pek farklı değildir.

Diğer bazılarının eğilimi ise, muhkem ayetlerin kitabın anası olmasının anlamı, muhkem ayetlerin müteşabih ayetleri açıklamaları, içerdikleri benzeşme durumunu ortadan kaldırmalarıdır.

Doğru olan bu üçüncü görüştür. Çünkü "kitabın anası..." ifadesinin işaret ettiği analık kavramının ifade ettiği anlam, fazladan bir özeni kapsamaktadır. Bu da yukarıda sunduğumuz görüşlerin ilkinde, ana kavramının anlamı olarak sunulan "temel" kavramından daha özel bir anlam içermektedir. Çünkü 'ana' kelimesinde, özel bir şekilde, dönüşe vurgu yapılmaktadır. Türeyiş ve üreme anadan kaynaklanan bir durumdur. Bu, ananın bir parçasıdır. Dolayısıyla, bu ifadede müteşabih-lerin muhkemlere dönüp dayanan, onlardan bir dal gibi uzanan anlamlar,

medlullar içerdği mesajı verilmektedir. Bu da muhkemlerin müteşabihleri açıklayıcı oldukları sonucunu getirmektedir.

Öte yandan, müteşabihler, maksatlarındaki benzeşme ve belirsizlik durumundan dolayı müteşabih olarak nitelendirilmişlerdir, tevillerinin bulunmasından dolayı değil. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi, tevil olgusu, hem muhkem, hem de müteşabih için geçerlidir. Bilindiği gibi, Kur'an'ın bir kısmı, bir kısmını tefsir eder. Dolayısıyla müteşabih-lerin de bazı ayetler tarafından tefsir edilmeleri gerekir. Bu da muhkem ayetlerden başkası değildir. Bunun örneği yüce Allah'ın şu sözüdür: "Rabbine bakıp-durur." (Kıyamet, 23) Bu ayet müteşabih bir ayettir. Bu ayet: "O'nun benzeri olan hiç bir şey yoktur." (Şura, 11) ayetine ve "Gözler O'nu idrak edemez." ayetine döndürülmek suretiyle anlamının şöyle olduğu anlaşılır: Burada sözü edilen bakış ve görüşten maksat, maddi bakış ve görüş değildir. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: "Onun gördüğünü gönül yalanlamadı. Yine de siz gördüğü şey üzerinde onunla tartışacak mısınız? Andolsun, onu bir diğer inişte görmüştü... Andolsun, o, Rabbinin en büyük ayetlerinden olanı gördü." (Necm, 11-18) Burada, kalbe özgü bir görme eyleminin varlığı kesin olarak ifade ediliyor. Bu 'görme'den maksat düşünce de değildir. Çünkü düşünce, onaylamak ve zihinsel bileşimle ilintilidir. Görme ise, birer şeylerle ilintilidir. Buradan hareketle anlıyoruz ki, bu bakıştan maksat, kalbin yönelişidir ve bu, maddi veya akılla ilgili zihinsel bir yöneliş değildir. Diğer müteşabihler için de aynı durum geçerlidir.

3- Tevilin Anlamı Nedir?

Bazıları tevil kavramını, "bir ifade ile kastedilen şey" anlamına gelen tefsir sözü ile açıklama eğilimindedirler. Bir kısım ayetten kastedilen hususlar zorunlu olarak bilindiğine göre, doğal olarak: "Fitne çıkarmak ve yorumunu (tevilini) yapmak" ifadesinde geçen tevilden maksat, müteşabih ayetten kastedilen anlamdır. Şu halde, bu değerlendirmeye göre, müteşabih ayetlerin anlamlarını Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Ya da Allah'tan ve ilimde derinleşenlerden başka kimsenin bilmesi mümkün olmaz.

Bir diğer grup da şu görüşü ileri sürmüştür: Tevil kavramı ile kastedilen anlam: Kelimenin zahirinin ifade ettiği anlamın tersidir. Lafzın bu anlamda kullanılması yaygınlaşmış, bu anlam lafzın ikinci hakiki anlamıymış gibi algılanır olmuştur. Oysa daha önce, lafız, mutlak döndürme veya merci anlamında değerlendirilirdi. Her halukârda, bu anlam, son kuşak tefsir bilginleri arasında yaygınlık kazanmıştır. İlk anlam ise ilk kuşak müfessirler arasında alabildiğine yaygındı. Bu bağlamda, tevilin anlamının bilinmesini sırf Allah'a özgü kılanlarla, hem Allah'ın hem de ilimde derinleşenlerin bunların anlamlarını bilebileceğini savunanlar arasında herhangi bir fark yoktur. Nitekim İbn-i Abbas'ın şöyle dediği

rivayet edilir: "Ben ilimde derinleşenlerden biriyim; ben onun tevilini bilirim."

Diğer bir grubun konuya ilişkin görüşü şöyledir: Tevil, ayetin içerdiği anlamlardan biridir ve bu anlamı Allah'tan veya Allah ve ilimde derinleşenlerden başka kimse bilemez. Ayrıca bu anlam lafzın zahiri anlamına ters düşmez. Bu durumda karşımıza şöyle bir durum çıkıyor: Müteşabih ayetin, birbirinin altında gizli birden fazla anlamı vardır. Bu anlamların bazıları, lafzın hemen altındadır, dolayısıyla bu tür anlamları herkes rahatlıkla kavrayabilir. Bunların bir kısmı, lafızdan oldukça uzak derinlerdedir; ancak yüce Allah veya O'nunla birlikte ilimde derinleşenler bunları bilebilirler.

Bu uzak anlamların lafızla ilintilerinin mahiyeti çerçevesinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Çünkü, bunların lafızdan kastedildikleri göz önünde bulundurulduğunda, tek bir anlatımla, bir tek alanda, enlem halinde ve yanyana ifade edilemeyecekleri kesindir. Aksi takdirde, lafzın bir anlamdan fazlası için kullanılması gerekecektir. Bununca, caiz olmadığı ilgili ilimde açıklanmıştır. Dolayısıyla bunların bir boylam içinde dizili anlamlar şeklinde olmaları bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda şöyle söylenmiştir: Bunlar, lafzın anlamının gerekleridir. Ancak bunlar peşpeşe sıralanan gerekler olarak değerlendirilmelidirler. Buna göre lafzın asıl bir anlamı vardır. Bu anlamın bir gereği, gereğin de bir gereği vardır. Ve bu zincir bu şekilde devam eder.

Yine denilmiştir ki: Bunlar batının zahirin üzerine tertip edilmesi gibi üstüste anlamlar şeklindedirler. Bilinen, anlaşılan anlamın irade edilmesi, lafzın anlamının ve batının irade edilmesi demektir. Batının irade edilmesi bunun kendisinin irade edilmesinin aynısıdır. Tıpkı: "Bana su ver" demen gibi. Bu ifade suyu istemenin yanı sıra, susuzluğun giderilmesini ve varoluşla ilgili bir ihtiyacın karşılanmasını, varoluşsal bir kemalin gerçekleştirilmesini istemenin kendisidir. Burada dört emir ve dört istek söz konusu değildir. Tam tersine bazıları bazısının içinde olan olguların aynısı olan su içmeyle ilgili bir tek istek söz konusudur. Su içme bunlarla ilintilidir ve onlara dayanmaktadır.

Konuya ilişkin olarak ortaya atılan bir dördüncü görüş de şöyledir: Tevil, lafız aracılığı ile kastedilen anlamlar türünden bir şey değildir. Tersine tevil, söze dayanak oluşturan objektif bir olgudur.

Eğer söz, emir ve yasak gibi inşaî bir hüküm niteliğinde ise, tevili, hükmün inşasını, konulmasını ve yasalaştırılmasını gerektiren maslahattır. Buna göre: "Namaz kılın." sözünün tevili, namaz kılan insanın kendisi ile kaim olan zihin dışı nuranî bir durumdur. Onu çirkin hayâsızlıklardan ve münkerden alıkoyar.

Şayet haber nitelikli bir söz ise ve bu söz de geçmiş olaylardan haber veriyorsa, bu sözün tevili, geçmiş zaman zarfında meydana gelmiş bulunan olayın kendisidir. Geçmiş Peygamberlerin ve

toplumların başından geçen olayları içeren ayetler gibi. Bu tür ayetlerin tevili, geçmişte meydana gelen olayların kendisidir.

Şayet haber nitelikli söz, şimdiki zamanda meydana gelen veya gelecekte meydana gelecek olan bir olaydan söz ediyorsa, bu iki ayrı şekilde olabilir:

- a) Haber verilen olgu duyularla algılanan ve akıl aracılığıyla kavranan bir şey olur. Bu durumda tevili, objeler dünyasında yaşanan olayın kendisidir. Şu ayetler buna örnek gösterilebilir: "İçinizde onlara haber taşıyanlar vardır." (Tevbe, 47) "Rum orduları yenilgiye uğradı. Yakın bir yerde. Ama onlar, yenilgilerinden sonra yeneceklerdir. Bir kaç yıl içinde." (Rum, 2-4)
- b) Haber verilen olgu, kıyamet günü, kıyametin kopacağı an, ölülerin toplanması, insanların hesaba çekilmesi, amel defterlerinin dağıtılması gibi dünyevi duyularımız tarafından algılanamayan ve akıllarımız aracılığıyla kavranamayan geleceğin perdesinin gerisindeki gaybi bir mesele olur, ya yüce Allah'ın sıfatlarının ve fiillerinin mahiyeti gibi zamandan ve akılların kavrama alanlarından aşkın bir husus olur. Bunların tevili de onların objektif hakikatlerinin kendisidir.

Bu kısım ile, yâni Allah'ın sıfatlarının ve fiillerinin durumunu ve bunlarla ilintili olup kıyamet ve benzeri hususların mahiyetini açıklayan ile diğer kısımlar arasındaki fark, diğer kısma giren ayetlerin tevillerini bilmenin mümkün olmasıdır. Bunların tevilini bilmekse mümkün değildir. Bunların gerçek mahiyetlerini ancak yüce Allah bilir. Hiç kuşkusuz, ilimde derinleşenler, yüce Allah'ın öğretmesi sonucu, akıllarının alabileceği kadarıyla bunların tevillerini bir ölçüde kavrayabilirler. Tevilin gerçek anlamda bilinmesine gelince, yüce Allah bu alanı kendine özgü kılmıştır.

Buraya kadar dört ana başlık altında sunulanlar tevil kavramının anlamı ile ilgili olarak tefsir bilginlerinin yaklaşım tarzının özetidir.

Konuyla ilgili olarak başka değerlendirmeler yapılmıştır; ancak bunlar, savunucuları kabul etmeseler de ilk görüşün ayrıntıları niteliğindedir.

Örneğin bunlardan birine göre, tefsir tevilden daha genel bir anlam ifade etmektedir. Tefsir genellikle lafızlar ve müfretlerle ilgili olarak kullanılır. Tevil ise daha çok anlamlar ve cümleler hakkında kullanılır. Tevil kavramı genellikle ilahi kitaplarla ilgili olarak kullanılırken, tefsir ifadesi hem onlarla, hem de başka kitaplarla ilgili olarak kullanılmaktadır.

Yine bu tür ayrıntı nitelikli görüşlerden birine göre, tefsir, sadece bir yönde açıklanma ihtimali bulunan lafzın anlamının açıklanması anlamında kullanılan bir kavramdır. Tevil ise, çıkarsama yöntemiyle birden çok ihtimaller arasında birinin belirlenmesi anlamında kullanılan bir kavramdır.

Bir diğer değerlendirmede ise, şöyle söylenmektedir: Tefsir lafızdan kesin olarak anlaşılması

gereken anlamın belirlenmesi, tevil ise, lafızdan kesin olarak anlaşılmayan muhtemel anlamlardan birinin tercih edilmesi anlamında bir çabadır. Bu görüş bundan öncekine yakındır. Bir diğer görüşe göre, tefsir, lafızdan kastedilen anlamın kanıtının açıklanması, tevil ise, lafızdan kastedilen anlamın gerçek boyutlarının belirlenmesidir. Örneğin yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz senin Rabbin gözetleme yerindedir." (Fecr, 14) Bu ifadenin tefsiri şöyledir: Bu ifadede geçen "mirsad" kelimesi, "rasede-yersudu" fiilinin "mif'al" kalıbına uyarlanmış şeklidir ve denetlemek anlamına gelir. Bu ifadenin tevili ise şöyledir: "Allah'ın emirlerini hafife almaktan ve onlardan gafil olmaktan kaçınmak gerekir."

Başka bir görüşe göre, tefsir, lafzın zahiri anlamının açıklanması, tevil ise, lafzın içinden çıkılmaz düzeydeki zor anlaşılır anlamının açıklanması demektir. Bir başka görüşte ise, şöyle söylenmektedir: Tefsir rivayetle ilintili bir kavram, [ayetin anlamını rivayet aracılığıyla anlamaya çalışmak] tevil ise, dirayetle ilintili bir kavramdır. [Ayetin anlamını tefekkür ve düşünceyle açıklamaya yönelik çabadır.]

İleri sürülen bu görüşlerden birinde esas olan fikir şöyle ifade edilmektedir: Tefsir, tabi olmaya ve işitsel anlamlarla ilgilidir. Tevil ise, mantıksal çıkarsamalar ve görüş belirlemeklerle ilintilidir. Buraya kadar işaret ettiğimiz bu yedi görüş, aslında, daha önce naklettiğimiz ana görüşlerden ilkinin birer ayrıntısından başka bir şey değildirler. Daha önce işaret ettiğimiz bu ana görüşle ilgili olarak eleştirel anlamda söylediklerimiz bunlar için de geçerlidir. Her halukârda bu dört ana görüşle bunların ayrıntısı sayılan diğer görüşlere dayanıp itibar etmemek gerekir.

Eleştirimizi toparlayacak olursak: Şimdiye kadar yaptığımız açıklamalardan şunu öğrenmiş bulunuyorsun: Bir ayetin tevili, zahirine uygun ve aykırı olarak ayetin işaret ettiği anlamlardan herhangi biri değildir.

Aksine, tevil, zihin dışı obje türü bir olgudur. Ama her zihin dışı obje de değil. Dolayısıyla herhangi bir haberin zihin dışı nesnel karşılığı onun tevili olmaz. Tersine, burada zihin dışı özel bir olgu söz konusudur. Bu olgunun ifadeyle ilintisi, örnek verilenin örnekle, batının zahirle ilintisi gibidir.

Meseleyi daha ayrıntılı bir şekilde ele alacak olursak: Yukarıda sunulan ana görüşlerden ilkiyle ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Bu görüş en azından, Kur'an'daki bazı ayetlerin tevillerinin, yâni tefsirlerinin, yâni lafzî medlullerinden kastedilen anlamların genel anlayışlar tarafından kavranamamasını gerektirir. Oysa Kur'an'da bu durumda olan bir tek ayet yoktur. Bizzat Kur'an kendisinin tüm anlayışlar tarafından kavranmak üzere gönderildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu görüşü savunan insanların, müteşabih ayetlerin, bazı surelerin başında bulunan birbirinden kopuk harfler olduğunu esas alan görüşü benimsemekten başka çareleri yoktur. Çünkü sadece, bunların anlamlarını genel anlayış kavrayamaz. Bu yaklaşımı esas alıp

savunmaları durumunda da yine şu eleştiri yapılabilir: Öyle bir yaklaşıma hiç bir kanıt yoktur. Sırf tevil kelimesi, dönüş anlamını içeriyor ve tefsir kelimesi de dönüş anlamından tamamen soyut değildir diye, tevilin tefsir olması gerekmez. Nitekim ana evlatlarının bir anlamda merciidir, ama tevili değil. Başkan, başında bulunduğu kimselerin merciidir, tevili değil.

Kaldı ki fitne çıkarmayı istemek ayette, müteşabihliğin bağımsız bir özelliği olarak ön plana çıkarılmıştır. Bu ise, bazı surelerin başlarındaki birbirinden kopuk harflerin dışındaki ifadelerde rastlanılan bir özelliktir. Çünkü, İşlam dünyasında ortaya çıkan fitnelerin büyük bir kısmı hükümlerin illetlerine ve sıfat ve benzeri ayetlere tabi olmanın sonucu meydana gelmişlerdir. İkinci görüşle ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Bu görüşü benimsememiz durumunda Kur'an'da zahirine aykırı anlamlar murad edilen bazı ayetlerin yer aldığını ve bu ayetlerin muhkem ayetlerle çelişerek dinde fitneye yol açacaklarını kabul etmemizi gerektirir. Bu değerlendirmenin varacağı sonuç şudur: Kur'an ayetleri arasında ihtilaf vardır ve bu ihtilaf ancak bazı ayetlerin zahiri anlamlarının tersine yorumlanmalarıyla ortadan kalkar, insanların büyük çoğunluğu da söz konusu ayetlerin zahiri anlamlarıyla bağdaşmayan bu batini anlamlarını da bilemezler. Bu ise, yüce Allah'ın şu ayette vurguladığı gerçekte bağdaşmamaktadır: "Onlar hala Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasının katından olsaydı, kuşkusuz içinde birbirini tutmaz bir çok şey (ihtilaflar) bulurlardı" (Nisâ, 82)

Çünkü, şayet bir ayetin diğer bir ayetle oluşturduğu varsayılan çelişki: "Bu ayetlerin birisiyle veya ikisiyle zahiri ifadelerin işaret ettiği anlamın dışındaki bir husus kastedilmiştir. Ya da kendi deyimleriyle Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği tevili bir anlam ön görölmüştür." demek suretiyle ortadan kalkacak olsaydı, ayetin sunduğu kanıt doğru olmazdı. Çünkü -onların deyimiyile- ihtilafın teville ortadan kaldırılması, tüm ifadelerde, hatta Allah'a ait olmayan sözlerde bile mümkün bir şeydir. Çünkü ihtilafın tevil yoluyla ortadan kaldırılması, Kur'an'ın beşer sözü olmadığına ve Allah'ın kelamı olduğuna kanıt oluşturamaz. Çünkü her söz, hatta yalan ve abes olduğu kesin olan bir söz bile, zahiri göz ardı edilerek tevil yoluyla doğru ve hak olarak yansıtılabilir. Dolayısıyla bu anlama ihtilafın bir kelam mecmuasından ortadan kaldırılması o sözün durumların farklılığından, görüşlerin çelişmesinden, yanılmadan, unutmadan, yanlışlık yapmadan ve zamanın geçmesiyle birlikte kusurlarını görüp gidermekten münezzeh olan yüce Allah'ın sözü olduğuna delalet etmez. Nitekim ayette sunulan kanıt buna yöneliktir. Çünkü ayet açık bir kanıt olarak Kur'an'ın herkesin anlamasına sunulduğunu, araştırmaya, düşünmeye ve etüt etmeye açık olduğunu vurgulamaktadır. Kur'an'da Arap dilinin zahirine ters düşen bir anlam kastedilen herhangi bir ayet yoktur. Kur'an'da bilmece ve göz bağlamaca yoktur.

Üçüncü görüşle ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Kur'an'da ayetlerin, bazıısı bazısının üstünde ve

bazısı da bazısının altında olacak şekilde sıralanmış anlamlar kapsamı, düşünme, etüt etme nimetinden yoksun olanlardan başka hiç kimsenin inkar edemeyeceği bir olgudur. Ancak, bu anlamların tümü -özellikle bunların asıl anlamın gerekleri olduğunu söylersek- lafzın işaret ettiği farklı medlullerdir. Bu da dinleyicinin anlayışı, zekâsı ve kavrayışına göre değişir. Bu ise yüce Allah'ın tevilin niteliğiyle ilgili olarak işaret ettiği şu hususla bağdaşmamaktadır: "Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez." Çünkü yüce bilgiler ve ince meseleler hakkında zihinler takva ve nefsin temizliği bağlamında farklılık arzetmezler. Ancak burada üstün zekânın olup olmaması farklılığa sebep olabilir. Gerçi takva ve nefsin temizliği tertemiz ilahi marifetin anlaşılması hususunda yardımcı ve etkilidir; ancak bu, dolaşım (sürekli) ve nedensellik türünde bir etki sayılmaz. Nitekim: "Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez." ifadesinin zahiri de bunu pekiştirmektedir.

Dördüncü görüşle ilgili değerlendirmemiz de şöyledir: Bu görüş, bir açıdan isabetli olmakla beraber, bir başka açıdan yanlıştır. Tevilin sırf müteşabih ifadelerle sınırlı olmadığı bilakis Kur'an'ın tümünün bir tevilinin bulunduğunu ve tevilin lafzın nesnel karşılığı türünden bir şey olmadığı, tersine sözün söylenişine dayanak oluşturan zihin dışı bir olgu olduğunu belirtmesi açısından isabetlidir; ancak geçmişte yaşanan ve gelecekte yaşanacak olan olaylarla ilgili haberlerin somut karşılıklarına varıncaya kadar sözün kapsamıyla ilintili tüm zihin dışı olguların sözün tevilini olarak nitelendirilmesi açısından yanılgıya düşülmüştür. Bir yanılgı da tevilini yüce Allah'tan başka kimsenin bilemediği müteşabih niteliğinin sıfatlardan ve kıyametten söz eden ayetlerle sınırlandırılmasıdır.

Açıklamasına gelince: Bu durumda: "Yorumunu yapmak için." ifadesinde geçen tevil kavramından maksat ya zamirin kitaba döndürülmesi suretiyle Kur'an'ın tevilidir. Ki bu durumda: "Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez..." ifadesi yerini bulamamış olur, çünkü kıssalar, hükümler ve ahlakla ilgili bir çok ayetin tevilini Allah'tan ve dinde derinleşen kimselerden başkaları da bilmektedir. Hatta kalplerinde kayma olanlar bile bazı ifadelerin tevilini bilebilirler. Çünkü kıssalardan söz eden ayetlerin işaret ettikleri olayları bütün insanlar kavrayabilirler ve bu noktada herhangi bir ayrıcalık söz konusu değildir. Yaratılışla ilgili gerçekler, ibadet, muamelat ve diğer şerî emirlere ilişkin hükümlerle amel etmenin insanlara kazandırdıkları maslahatlar için de aynı durum geçerlidir.

Eğer tevil kavramından maksat sadece müteşabih ayetlerin tevilini ise, bu durumda: "Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez..." ifadesindeki özgü kılma yerini bulmuş olur. Demek olur ki: Yüce Allah'tan ve ilimde derinleşenlerden başkası müteşabihleri tevil etmeye kalkışmaması gerekir. Çünkü bu, insanların sapmasına ve fitnenin çıkmasına yol açmaktadır. Ancak tevilini bilinmeyen müteşabihleri sırf sıfatlardan ve kıyametten söz eden ayetlere özgü kılmanın bir sebebi kalmaz.

Çünkü fitne ve sapma bu tür ayetlerin teviliyle ilgili olarak gündeme gelebildiği gibi hüküm ve kısas içeren ayetlerle ilgili olarak da gündeme gelebilir.

Müteşabih ayetlerin günlük yaşantıdan silinmesini savunmak birilerinin demek istedikleri (demektedirler de) şu söze benzer: Hükümlerin yasalaştırılmasından maksat insanlık aleminin çıkarına uygun bir şekilde durumunun ıslah edilmesidir. Şayet, toplumun ıslahı yasalaştırılmamış bir hükümde olduğu veya konulan hükmün çağın maslahatına uygun olmadığı varsayılırsa, yasaya bağlanmış dini hükmü ilga edip (yürürlükten kaldırıp) çağın maslahatına uygun olana tabi olmak gerekir.

Bu görüşü savunmak birilerinin demek istediği (demektedirler de) şu söze benzer: Kur'an-ı Kerim'de sözü edilen peygamberlerin kerametlerinden maksat normal gelişmelerdir. Bunlar zahiri normale ters düşen ifadelerle anlatılmışlardır. Amaç insanların genelinin kalplerini ilahi mesaja yöneltmek, ruhlarını cezbe etmek ve kalplerini olağan üstü ve doğa yasalarının dışında olduğunu düşündükleri şeylere boyun eğdirmektir.

Günümüzde Müslümanlar arasında yayılan çeşitli mezheplerin mensuplarının dillerinde bu tür sözler dolaşmaktadır. Bunların tümü hiç kuşkusuz fitne çıkartmak amacıyla Kur'an'ı tevil etmenin somut örnekleridir. Şu halde müteşabih niteliğinin sırf ilahi sıfatlardan ve kıyametten söz eden ayetlere özgü kılınmasının hiç bir nedeni yoktur.

Eğer yukarıdaki açıklamaları anladıysan şunu da öğrenmişsindir: Tevil kavramının açıklamasıyla ilgili gerçek şudur: Tevil, pratik bir gerçektir. Hüküm, öğüt ve hikmet gibi Kur'an'ın açıklamaları bu pratik gerçekliğe dayanır ve bu olgu muhkem, müteşabih tüm Kur'an ayetleri için geçerlidir.

Tevil, lafızların delalet ettiği anlamlar kategorisine girmez. Bilakis tevilden maksat lafızlarla örülü ifadelerin kuşatamayacağı aşkın objektif olgulardır. Yüce Allah, bunları lafız kayıtlarıyla sınırlandırmıştır ki bir parça zihnimize yaklaşabilsinler. Tıpkı maksatlar daha yakın olsun ve anlamlar dinleyicinin pozisyonuna göre açıklığa kavuşsun diye bazı örneklerin verilmesi gibi. Nitekim yüce Allah, bir ayette şöyle buyuruyor: "Apaçık kitaba andolsun; gerçekten biz onu, belki aklınızı kullanırsınız diye Arapça bir Kur'an kıldık. Şüphesiz o, bizim katımızda olan ana kitaptadır; çok yücedir, hikmet doludur." (Zuhruf, 2-4) Kur'an'da bu anlamı pekiştiren bir çok açıklamalar ve dolaylı işaretler vardır.

Ayrıca şimdiye kadar yaptığımız açıklamalardan anlaşıldığı gibi Kur'an-ı Kerim tevil kavramını on altı yerde ve bizim işaret ettiğimiz anlamda kullanmıştır.

4- Kur'an'ın Tevilini Allah'tan Başkası Bilebilir mi?

Bu konu da tefsir bilginleri arasında yoğun tartışmalara neden olmuştur. Tartışmanın ve ihtilafın nedeni, şu ifadeye yönelik anlayışların farklılığıdır: "Ve ilimde derinleşenler: Biz ona inandık,

tümü Rabbi-mizin katındandır."Bu ifadenin orijinalinin başındaki "vav" harfinin atıf edatı mı, yoksa istinaf (yeni bir hususa geçiş) edatı mı olduğu noktasında farklı görüşler ileri sürölmüştür. Bazı ilk kuşak müfessirler, Şafiiler ve Şia mezhebine mensup müfessirlerin büyük bir kısmı, "vav" harfinin atıf edatı olduğu ve ilimde derinleşenlerin Kur'an'da yer alan müteşabih ifadelerin tevillerini bildikleri yönünde görüş belirtm